

קולקטיביות עירונית

מערך בתי הקולנוע לשעבר ככלי לחיזוק המרחב העירוני

עדי פיירברגר

עדי פיירברגר
קולקטיביות עירונית

פרויקט גמר

סטודיו "מרחב תודעה וקיימות"

מנחים | אדריכל שמעיה צרפתי, אדריכל ישי וול

אדריכלות חוקרת

מנחה/ים | ד"ר אור אלכסנדרוביץ, אדריכל אלעד הורן

מסלול ארכיטקטורה ובינוי ערים

הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

התשפ"א | 2021

תוכן עניינים

4	דעיכת מרכזי ערים ובתי הקולנוע כסימפטום
6	תפקיד בתי הקולנוע במרחב העירוני
8	טיפולוגית בית הקולנוע
	דעיכת בתי הקולנוע העירוניים
9	בתי הקולנוע בארץ
10	סיבות לדעיכה
12	אסטרטגית תכנון
	שכונת הדר כרמל בחיפה כמקרה בוחן
14	רקע היסטורי
18	מצב השכונה כיום
22	בתי הקולנוע בשכונת הדר
	התערבות באתר
26	אסטרטגית תכנון עירונית
28	בית הקולנוע כחלק מהמרחב הציבורי
32	שמירה על הזהות המבנית של בתי הקולנוע
34	אסטרטגית תכנון מקומית
38	אזור התמקדות - לב הדר
50	סיכום
52	מקורות מידע

דעיכת מרכזי ערים ובתי הקולנוע כסימפטום

עיר היא צורת החיים הרווחת ביותר בעולם כיום, כאשר 54% מאוכלוסיית העולם גרים בערים¹. לאחר המהפכה התעשייתית, בסוף המאה ה-19, העיר החלה לספק הזדמנויות תעסוקה רבות, טכנולוגיות חדשות ותחבורה מתקדמת, ולכן הגירת אנשים מהכפר לעיר תפסה תאוצה. בשנות ה-60, העיר הגיעה למצב בו הופכת לקורבן של עצמה. צפיפות, גודש תנועה ופקקים, זיהום אוויר ועליית מחירי הקרקע הביאו את מעמד הביניים להגר מן העיר ולנטוש אותה לטובת פרבריה. מאוחר יותר גם תעשייה ותעסוקה יוצאות מהעיר, בכדי להתקרב לעובדיה ולחסוך בעלויות הקרקע. כתוצאה מכך, מרכזי ערים מתרוקנות, המעמד הנמוך עובר להתגורר שם וחלה הדרדרות לפשע, עוני והזנחה. כמו כן, הדגש מתחיל להיות על הרכב הפרטי ופחות על הליכה ברחובות העיר.

אחד מן הסימפטומים הבולטים של דעיכת מרכז העיר הינו סגירת בתי הקולנוע העירוניים ומעבר בית בקולנוע לתוך קניונים ולמגה פלקסים בשולי העיר, שאלו לא היו כלכליים מספיק בכדי לשרוד. בתי הקולנוע במרכז העיר החלו להינטש, ואף נהרסו לחלוטין לטובת מגדלים או חניונים. נטישת בתי קולנוע באזורים חיוניים בעיר לוותה בהידרדרות של אזורים אלו. שכונות שהיוו את מרכז ההוד וההדר של העיר נהפכו לאזורים חלשים חברתית. סגירת בתי הקולנוע השפיעה רבות על המסחר והעסקים במרכז העיר, שהיו ניזונים מהמבקרים הרבים שבאו לבתי הקולנוע. מעבר לכך, חיי הפנאי והבילוי ברחובות מרכז העיר הלכו והתמעטו².

בעבר, בתי הקולנוע העירוניים היוו חלק בלתי נפרד מההיסטוריה של ערים רבות. הם תרמו לעיצוב הזהות התרבותית של העיר והיוו נדבך מהותי בהווי החברתי. לאחר מלחמת העולם השנייה, שררה אווירה

Urbanet, "The World Urban Population", August 25th 2016, 1
<https://www.urbanet.info/world-urban-population>

James Forsher, "The Community of Cinema"(2003):5-6 2

קודרת ברחבי העולם. אנשים רבים ביקרו בבית הקולנוע ומצאו בו מקום מפלט, שאיפשר להם לצלול לדמיון ולברוח מהשגרה. דוגמה טובה לכך היא העולים החדשים בארץ, שהתקשו להסתגל למעבר לארץ חדשה ומצאו בבתי הקולנוע מקום לאימוץ הנורמות הישראליות והצטרפות לקולקטיב המקומי. מעבר לכך, הפיזור המרחבי של בתי הקולנוע בעיר, בניגוד למגה פלקסים הסגורים במתחם אחד, תרם לחיי רחוב תוססים ומלאים באנשים, לריבוי מפגשים והתכנסויות בכיכרות, והעצים את תפקידו החברתי והתרבותי של מרכז העיר.

כיום, חלק ממרכזי הערים הצליחו להשתקם או עוברים תהליך התחדשות, אך חלקם עדיין נשארו מוזנחים ומדורדרים, והצורך שבתי הקולנוע מילאו בעברם אינו מסופק במלואו. על כן, הפרויקט בוחן כיצד ניתן לנצל את המערך המרחבי של בתי הקולנוע העירוניים לשעבר ככלי לחיזוק המרחב העירוני כיום?

קולנוע Warfield, סן פרנסיסקו, 1960

תפקיד בתי הקולנוע במרחב העירוני

לסרט יש את הכוח לעורר בנו השראה. הוא מאפשר לנו למצוא בעצמנו זהויות חדשות, לשמוע קולות חדשים ולראות את העולם מנקודות מבט רבות ושונות. הסרט מביא לנו חדשות על תרבויות אחרות וערכים שונים. היכולת האוניברסלית, ככל הנראה, של הסרט לרגש ולרתק את הקהל, לגרום להם לחשוב, לעודד אמפתיה וחמלה, לעורר צחוק ודמעות, הופכת אותו לדומיננטי כל כך בחיינו.

בתי הקולנוע מילאו תפקיד תרבותי חשוב במרכזי הערים. הם שימשו כמקום מרכזי, "נקודת מפגש", בה היה נהוג להיפגש ולהתחבר אדם לרעהו. הם הרחיבו את מגוון ההזדמנויות לצריכת תרבות לתושבים המקומיים, ושיפרו בכך את חייהם. בתי הקולנוע נתפסו כמקומות בטוחים המעודדים עצמאות בקרב צעירים. בנוסף, לבתי הקולנוע השפעה כלכלית ניכרת. אולמות הקולנוע ייצרו הכנסה לעסקים הנלווים, למסעדות, לדוכני הפלאפל, וכו', ומכיוון שפעלו בעיקר בשעות הלילה, גרמו לעסקים להישאר עד השעות המאוחרות, דבר שהשפיע על הרחוב שהיה הומה אדם גם בלילות. בנוסף, בתי הקולנוע המקומיים תרמו תרומה חיובית לסביבה הבנויה ולחיוניות במרכז העיר. החזית שלהם משמרת את הזהות המקומית ויוצרת אווירה אדריכלית חיובית ומספקת מוקד חזק במרכזי הערים.³

בתי הקולנוע, שהציעו בידור זול היוו את מרכז תרבות הפנאי העירונית, והפכו למוסד תרבותי חשוב. הקולנוע הוא המדיום הראשון שהפך לתרבות המונים. על אף שהיו מקומות מפוארים, בתי הקולנוע הציעו בידור למעמדות חברתיים שונים, כאשר מחיר כרטיס נמוך מהכרטיס להצגת תיאטרון או אופרה.⁴ הקהל הגיע אל בתי הקולנוע בכדי להתנתק מדאגות היומיום, ונשאב אל האווירה הנינוחה ובלתי פורמלית.

Anthony Minghella, "The Impact of Local Cinema" (November 3

2005):3-7

מעין הלל, "בארמונות הקולנוע של ימי המנדט נמצא אסקפיזם משותף", הארץ, 4

23 בדצמבר 2019, <https://www.haaretz.co.il/blogs/sadna/BLOG-1.8266494>

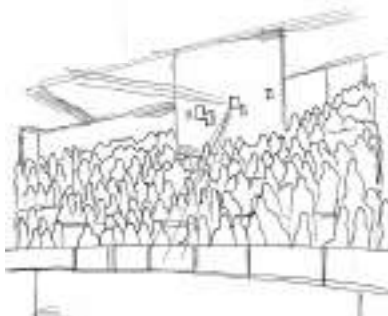
תור לקופות לאורך הרחוב

הזדמנויות להיכרות

מקום מפגש עירוני

חווית צפייה קולקטיבית

התעצבות שירותים ועסקים סביב הקולנוע

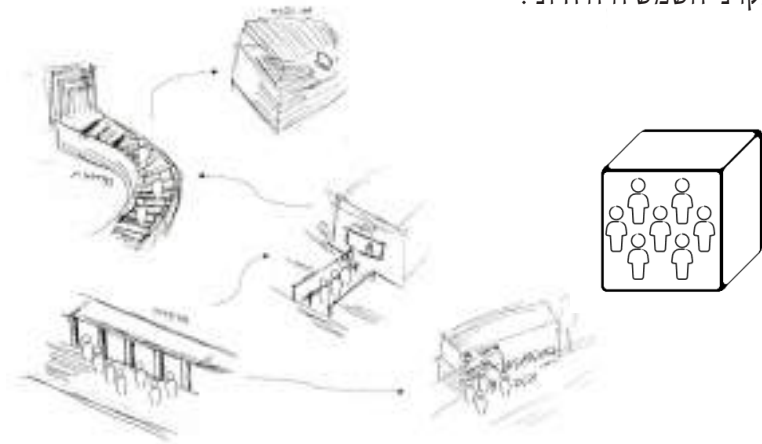
השפעת בתי הקולנוע על החיים העירוניים

טיפולוגית בית הקולנוע

חלק מבתי הקולנוע נבנו כהיכלות מפוארים שבתוכם אולם אחד המכיל מאות ועד אלפי מושבים⁵, כאשר כל בית קולנוע הקריין סרט אחר. בית הקולנוע העניק חוויה קהילתית, שהחלה עוד בעמידה בתור לקופות החיצוניות למבנה, עד הרחוב עצמו.

בתי הקולנוע אמנם היו שונים, אך היו להם מרכיבים שחזרו על עצמם במספר מקומות, והיוו מעין טקס עירוני ומופע מרחבי. החוויה התחילה במעבר מהרחוב אל הכניסה לקולנוע דרך ארקדה או דרך מרקיזה. לפני הכניסה למבנה קונים את הכרטיס בקופות, ולאחר מכן נכנסים אל פואיה מפוארת להתכנסות לפני תחילת הסרט. מהפואיה ממשיכים למדרגות המובילות אותך לאולם ההקרנה ומקנים תחושה של התרגשות. לבתי קולנוע מסוימים היה גג נפתח שהעצים את תחושת הפנטזיה על ידי פתיחת השמיים וראיית הכוכבים.

בתי הקולנוע הקרינו סרטים ב"מיכלים אטומים", כלומר נבנו באופן כזה שהסתיר מן הצופה את אור השמש; אך מעבר לכך, בתי הקולנוע שימשו מקום מפלט לצופים, ומכאן שהצורך להסתיר את השוהים באולם מקרני השמש היה חיוני.

5 ענבר דרור לקס. "אולמות מופלאים - בתי הקולנוע החיפאיים אז והיום". (מוזיאון העיר חיפה, 2011).

דעיכת בתי הקולנוע העירוניים

בתי הקולנוע בארץ

תקופת הזוהר של בתי הקולנוע בארץ הייתה בשנות ה-50 וה-60, בה בית הקולנוע היווה את מוקד הבילוי הראשי ומקום מפגש עירוני. עד שנת 1954 היו כ-200 בתי קולנוע ברחבי הארץ, כשרוב בתי הקולנוע היו בשלוש הערים הגדולות: ירושלים, תל אביב וחיפה.

המיפוי מתבסס על אינדקס מחקרי של שרון רוז. בלוג בתי קולנוע נעלמים בישראל

הסיבות לדעיכה

בתי הקולנוע העירוניים היו כמוקדי תרבות בולטים שהיוו בסיס לעירוניות ופלטפורמה לאינטראקציה בין אנשים, ועם הזמן איבדו מכוחם ולבסוף ננטשו. זאת בעקבות שינויים טכנולוגיים גלובליים ושינויים מרחביים שהתרחשו במרכזי הערים בסוף המאה ה-20.

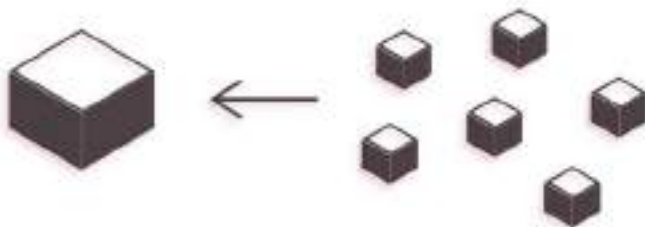
השינויים הטכנולוגיים באים לידי ביטוי בכניסת הטלוויזיה בסוף שנות ה-60, שהביאה לאורח חיים שונה אשר פגע בבתי הקולנוע. בשנת 1987 כבר לכ-37% מהאוכלוסייה היהודית בארץ היו מכשירי וידאו בביתם.⁶ הטלוויזיה סיפקה פתרון מהיר ונגיש לצפייה, שמה דגש על צפייה אינדיבידואלית וביתית יותר, ובכך הפחיתה את כמות הצופים שהגיעו לבתי הקולנוע. עם השנים החברה עברה מצפייה קולקטיבית לצפייה אינדיבידואלית וביתית, טכנולוגיות ומכשירים נוספים התווספו, כדוגמת לפטופים וסמארפונים שאפשרו לראות סרט במסכים אף קטנים יותר וניידים יותר. ממסך קולנוע גדול וקולקטיבי עברנו לעידן המקדש את האינדיבידואל, והגירויים שנצטרכו בבית הקולנוע התנקזו אל כיסנו האישי בסמארטפון.

דוד שליט. "מקרינים כוח בתי הקולנוע, הסרטים והישראלים", (רסלינג 2006),

מעבר לשינויים הטכנולוגיים, תהליך הפרבור והקמת קניונים בשולי העיר משנות ה-80 הובילו בסופו של דבר לסגירת בתי הקולנוע במרכז העיר ולשינוי בתפיסת בתי הקולנוע באופן משמעותי⁷. בית הקולנוע שהיה חלק מהרחוב והיווה מקום מפגש עירוני, עבר לתוך הקניונים ונכנס להיות חלק מחוויית הקניות. כמו כן, בית הקולנוע שהכיל אולם אחד גדול הפך למבנה בזבזני ויקר⁸, מה שגרם למעבר למספר רב של אולמות, לאפשרות של הקרנת מגוון סרטים במקביל ולמקסום הרווחים. הקולנוע הפך לסופרמרקט של סרטים⁹, איבר ממעמדו וההנאה הנלווהת להליכה אליו.

בשנות ה-2000, נבנו המגה-פלקסים בשולי הערים. מספר האולמות הקטנים אף גדל לכ-20 אולמות והוצעו חוויות המגבירות את תחושת האינדיבידואל כמו מושבים זוגיים, מתחמי VIP קטנים ועוד. מבנים אלו תופסים שטח קרקע עצום, ומנכיחים את התלותיות ברכב הפרטי. הקולנוע הפך להיות מתחם בילוי אחד המציע מגוון רחב לצרכנים, ומפריסת של מספר בתי קולנוע במרחב העירוני, עבר הקולנוע למתחם מסוגר בשולי העיר שאיבד את קשר עם הרחוב העירוני.

- 7 דוד סלע, "בתי קולנוע בישראל שהיו ואינם עוד", נוסטלגיה אונליין.
 8 דרור לקס. "אולמות מופלאים - בתי הקולנוע החיפאיים אז והיום" 2011.
 9 נועם דביר, "בתי הקולנוע בחיפה: מימי הזוהר בשנות ה-30 עד להתפררות הבלתי נמנעת", הארץ, אוקטובר 2011. <https://www.haaretz.co.il/gallery/architecture/1.1522744>

אסטרטגית תכנון

מכל הנ"ל ניתן להסיק כי המוקדים של בתי הקולנוע הוכיחו את עצמם בעבר כמקום תרבותי עממי המאפשר מפגש קולקטיבי עבור כולם, אך התפקוד כבית קולנוע עירוני שמקרין סרטים כבר אינו מתאים לתקופתנו כיום.

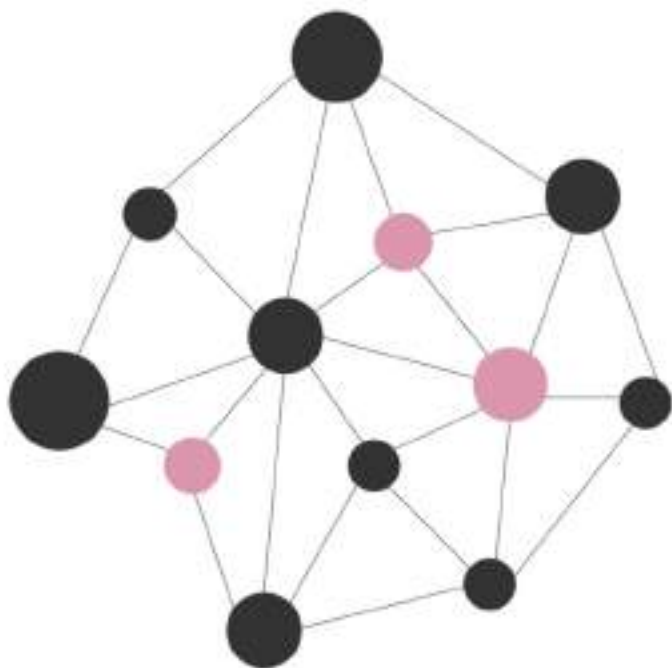
אסטרטגית התכנון מאמצת את הגישה של הפונקציונליזם הסטרוקטורלי ומסתכלת על מרכז העיר כמערכת המורכבת מאיברים שונים המרכיבים אותה. הפרדיגמה הפונקציונלית סטרוקטורלית היא גישה בתחום הסוציולוגיה אשר מדמה את המערכת החברתית למערכת גוף האדם. המערכת מורכבת מחלקים או איברים שונים, כשלכל אחד מהם יש תפקיד בתוך המערכת. כאשר אם אחד מן האיברים אינו מתפקד המערכת כולה נפגעת. כלומר, תפקוד כל החלקים הינו חיוני להישרדות המערכת ושמירה על איזונה¹⁰.

מבני הקולנוע הם חלק מהאיברים של מרכז העיר שכיום אינם מתפקדים, ואף משקפים את הידרדרותה ומצבה כיום. על כן, אסטרטגית התכנון משתמשת ברשת מרחבית של בתי הקולנוע הקיימת במרכז העיר ככלי, ויוצקת לתוכה תכנים חדשים על מנת להזרים בהם חיים. מעבר לכך, מסתכלת על בתי הקולנוע כמערך קולקטיבי אחד ולא כאוסף אינדבידואלים.

בתי הקולנוע היו מהמבנים הבולטים במרכזי הערים, ולכן אני סבורה שיהוו חלק חשוב גם בתקומתם. הם היו מבנים גדולים, ייחודיים ומרשימים, והוקמו במיקום אסטרטגי. עצם קיום תכונות אלו מאפשר שימוש מחודש בפריסתם המרחבית כקטליזטור להחייאת מרכז העיר, מבלי להשתמש בתכלית המקורית שלהם.

Potts R. Vella K. Dale A. & Sipe N. Exploring the usefulness of structural-functional approaches to analyze governance of planning systems. Planning Tehory, 2016. pp 165-167 10

אמנם בפרויקט זה אני מתעסקת בבתי הקולנוע, אך מטרת אסטרטגיה זו היא להתאים לכל מרכז עיר אחר ולמוקדים החשובים שזוהו בו. שימוש ברשת מרחבית הטמונה כבר במרכז העיר, מאפשרת את השילוב בין הגנים היחודיים לאותה עיר, יחד עם תכנים חדשים המותאמים לחיים העכשוויים ולאוכלוסייה המתגוררות באזור כיום.

שכונת הדר כרמל בחיפה כמקרה בוחן

רקע היסטורי

שכונת הדר כרמל בחיפה היא דוגמה למרכז עיר שאיבד מכוחו ועדיין לא הצליח להשתקם לחלוטין. היא היוותה את המרכז הראשי והתוסס של העיר ובה ריכוז בתי הקולנוע העירוניים היה הגדול ביותר. השכונה החלה לעשות את צעדיה הראשונים בשנת 1920, אם כי בתים ראשונים הוקמו כבר ב-1909. הכוונה הייתה להקים רובע יהודי מחוץ לעיר התחתית, ובשנת 1923 הוזמן האדריכל ריכארד קאופמן¹¹ לתכנן את השכונה על פי עקרונות עיר גנים. השכונה התפתחה סביב מתחם הטכניון שהחל להיבנות כבר ב-1912, נועדה למגורים בלבד עם מקומות המיועדים לשטחי ציבור וגנים פתוחים, בעוד שהמסחר התרכז בעיר התחתית. שינוי משמעותי בשכונה נגרם בעקבות מאורעות תרפ"ט בשנת 1929, כאשר יהודים רבים שהתגוררו בעיר התחתית החלו לעלות לשכונת הדר. כתוצאה מכך, רחוב הרצל הפך לציר מסחר מרכזי, והאוכלוסייה החלה לגדול בקצב מואץ. תקופה זו של שנות ה-20 וה-30 מלווה בגלי עליה לארץ, שהאיצו את גדילת האוכלוסייה אף יותר, ובתקופה זו נבנו גם בתי הקולנוע הראשונים: אמפיתיאטרון, אורה וארמון.

גלי העלייה לארץ שהגיעו לאחר מלחמת העולם השנייה, שינו את הרכב האוכלוסייה של החברה הישראלית. אוכלוסייה מגוונת זו היוותה מנוע צמיחה לבתי הקולנוע, ובעיר חיפה בשנת 1946 הוגשו לעירייה 37 בקשות להקמת בתי קולנוע חדשים¹², כשרובם בשכונת הדר וסביב לה. בשנות ה-50 חיפה חוותה התפתחות אדירה בבתי הקולנוע. קולנוע היה אמצעי הבידור היחיד עבור העולים החדשים, כיוון שהיה זול יותר מהופעות וקונצרטים יוקרתיים. מעבר לכך, באותה תקופה לא היו בעיר

11 שמעון שטרן. "הדר כרמל-מרכז החיים היהודיים בחיפה". חיפה בהתפתחותה, 1918-1948: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר. הוצאת יד יצחק בן-צבי. המחלקה לחינוך והדרכה, 1989. 46-38.

12 דוד שליט. "מקרינים כוח בתי הקולנוע, הסרטים והישראלים", (רסלינג 2006)

מרכזי תרבות, ועם התגברות העלייה נעשה צורך ממשי במקומות שכאלו. בשנים אלו, ישראל הייתה במקום הראשון בעולם במספר הביקורים לנפש בקולנוע, והעיר חיפה החזיקה בשיא העולמי של כמות הביקורים¹³. הדר הייתה הלב הפועם של חיפה עם בתי הקולנוע שהיוו את מוקדי תרבות מרכזיים לצד מסחר תוסס ברחובותיה הראשיים.

שנות ה-70 היוו את תחילתה של הדרדרות השכונה. הטכניון עבר לשכונת נווה שאנן, ותושביה החלו לעזוב את השכונה לטובת השכונות החדשות שנבנו במעלה הכרמל. התשתיות הפיזיות החלו להתיישן ודירות רבות החלו להינטש. באמצע שנות ה-80 ותחילת שנות ה-90 החלו להבנות קניונים מחוץ למרכז העיר, אשר פגעו במסחר ברחובות השכונה וגרמו לבתי הקולנוע להיסגר ולבסוף להינטש או להיהרס לטובת צרכים אחרים. כמו כן, ב-1990 הגיעה עליה גדולה מבריה"מ אשר החליפה את האוכלוסייה המבוססת שגרה בשכונה, ואליה הצטרפו אוכלוסיות חרדיות וערביות שמצאו בשכונה פתרון דיור זול.¹⁴ במהלך תקופה זו הדר הפכה להיות החצר האחורית של חיפה עם הרבה מקרי אלימות ופשע, זנות וסמים והומלסים רבים משוטטים ברחובות.

משנת 2006 ועד 2015 נעשו ניסיונות מטעם העירייה להכניס להדר את מתנ"ס הדר וכן קהילות משימתיות של צעירים כגון קיבוץ המחנכים של תנועת דרור ישראל, כפר הסטודנטים, הגרעין התורני וכו'. זאת בכדי לנסות לחזק ולשקם את השכונה ולתת אופי קהילתי למקום. פעולות אלו אמנם החזירו מעט חיים לשכונה, עסקו בפעילויות התנדבותיות עבור התושבים וחזקו שני רחובות עיקריים המלאים בצעירים (מסדה ואזור שוק תלפיות), אך עדיין מצבים אלו נקודתיים ואינם מחזירים את ההדר להדר.

13 'דוד סלע, "בתי קולנוע בישראל שהיו ואינם עוד", נוסטלגיה אונליין.

14 פרופיל אזורים סטטיסטיים רובע 6 - הדר. המרכז כלכלי חברתי אתר עיריית חיפה. https://www.haifa.muni.il/Services/Economic_and_Social_Research/Pages/ProfileStatisticalAreas.aspx

59

התקופה

1970

המכון עבר לרחוב שאול

1980-90

הגיע אכלוסיה סבוססו שכונות חדשות במעלה הר נוף לולת המסחר בעק האקמת קניונים

1990

עליה גדולה מברית המועצות וביססה של אוכלוסית חד דתית וערבית

2013

התפתח המספר החדש

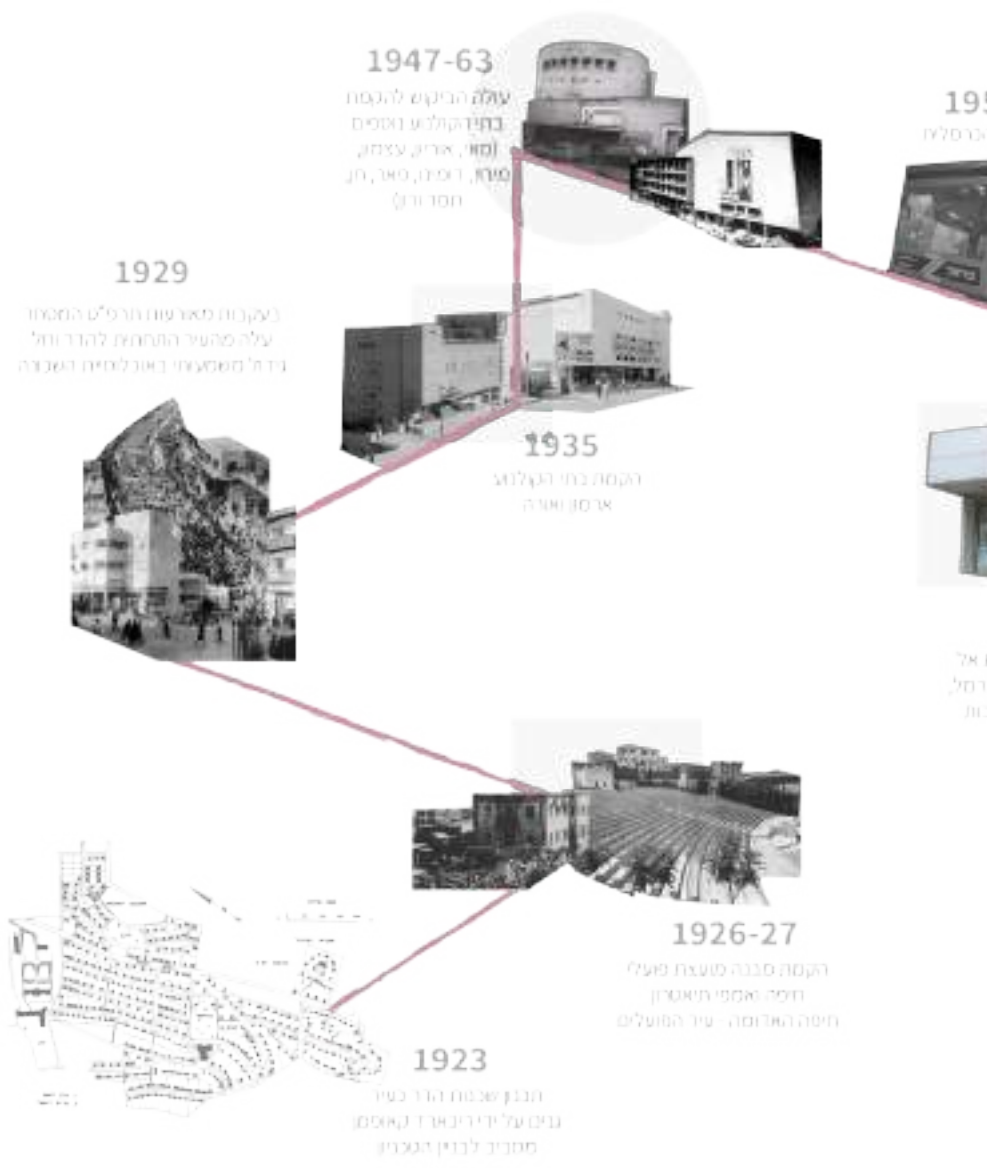

2006-2015

הקמת קהילות הדר וכניסת קהילות שוכה לנסיון לשיקום האשכנזי

ציר זמן של שכונת הרר

מצב השכונה היום

רובע הדר מונה כ- 40.6 אלף תושבים שמהווים 14.3% מחיפה. הדר נחשבת לשכונה הצפופה ביותר עם צפיפות לדונם של 13.9, כשסה"כ הצפיפות לדונם בחיפה עומדת על 4.4¹⁵. השכונה כיום מחולקת לארבעה תתי רובעים: הדר מערב, הדר מזרח, הדר עליון, הדר מרכז, כשבמרכז נמצאים בתי הקולנוע העירוניים. בהדר מערב קיימים רוב של ערבים נוצרים ומעט מוסלמים, בהדר עליון רוב של יהודים שכ-35% מתוכם הם עולים מברית המועצות משנת 1990. בהדר מזרח 85% מהאוכלוסייה היא יהודית חרדית, ובהדר מרכז האוכלוסייה מעורבת בקהילות השונות: ערבים נוצרים ומוסלמים, יהודים חרדים וחילונים, רוסים יהודים שעלו בשנת 1990, עובדים זרים, וקהילות של סטודנטים צעירים¹⁶.

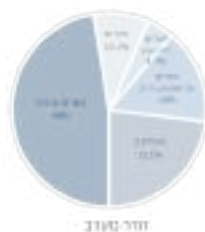
על פי האשכול הכלכלי חברתי משנת 2008 ביחס לערים אחרות בחיפה, הדר מדורגת כשכונה במצב נמוך מבחינה סוציאקונומית, וכן תחושת והביטחון האישי בה לוקה בחסר. על פי מחקר שנעשה בשנת 2015 מטעם קרן שח"ף של מכון דו עת, 76% מתושבי השכונה טוענים כי השכונה מסוכנת במידה בינונית ומעלה, 58% מפחדים ליפול לפעילות עבריינית, 64% מתושבי הקהילה יפנו קודם לחברי הקהילה לפני שיפנו למשטרה¹⁷.

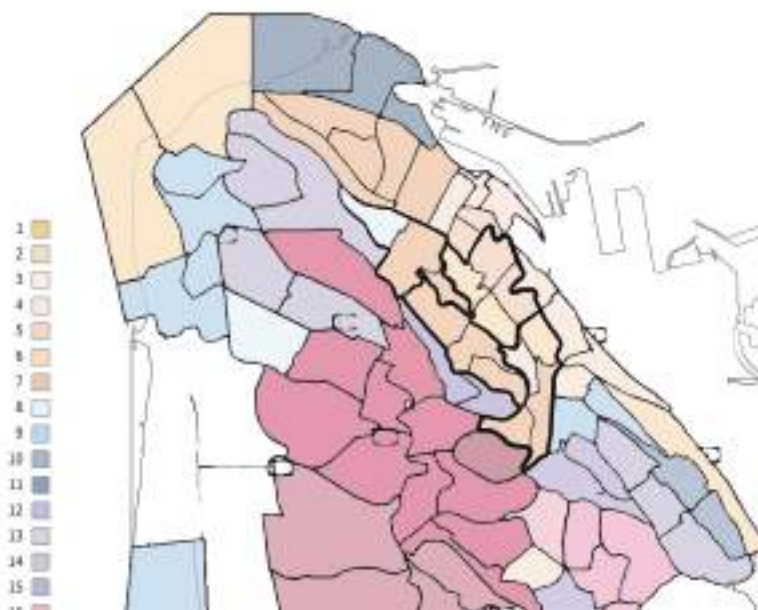
15 "שטח, אקלים ואיכות הסביבה". שנתון סטטיסטי 2020 של עיריית חיפה.
https://www.haifa.muni.il/Services/Economic_and_Social_Research/Shnaton/Pages/default.aspx

16 פרופיל אזורי סטטיסטיים רובע 6 - הדר. המרכז כלכלי חברתי אתר עיריית חיפה.
https://www.haifa.muni.il/Services/Economic_and_Social_Research/Pages/ProfileStatisticalAreas.aspx

17 ירון יבלברג ויניב קוממי. "התחדשות שכונת הדר בחיפה". מכון דו עת, 2015.

חלוקת שכונת הדר לארבעה רובעים עם מגוון סוגי אוכלוסייה

מיפוי סוציו-אקונומי של העיר חיפה המבוסס על אשכול כלכלי חברתי 2008

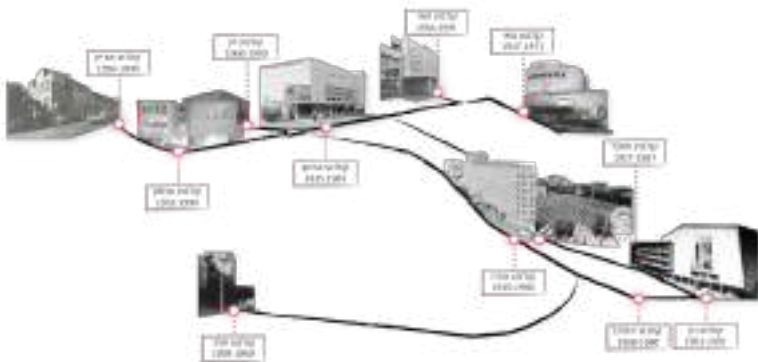
שכונת הדרר ביום - בשעה 11:00

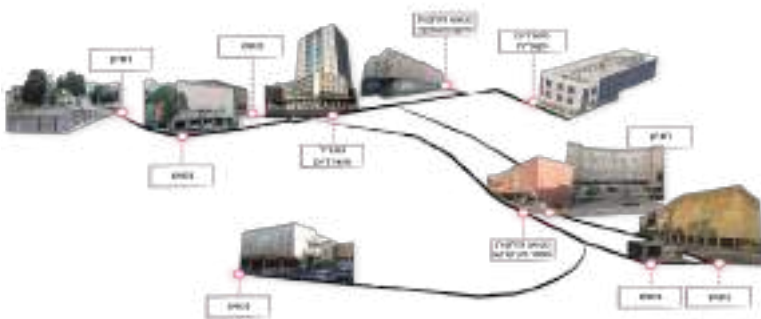
שכונת הרר בלילה - בשעה 21:00

בתי הקולנוע בשכונת הדר

בשכונת הדר בחיפה היו קיימים כ- 12 בתי קולנוע. הראשון הוא אמפי תיאטרון שנבנה בשנת 1927 על ידי מועצת פועלי חיפה. בשנת 1935 נבנו בתי הקולנוע ארמון ואורה שהיו גדולים במימדיהם. לאחר מלחמת העולם השנייה הביקוש לבתי קולנוע עלה, ונבנו לאורך השנים בתי הקולנוע: מאי, עצמון, חן, פאר, אוריון, דומינו, מירון, תמר ורון. כיום, רוב בתי קולנוע אלו נשארו נטושים ומוזנחים. קולנוע ארמון ומאי נהרסו לחלוטין לטובת מגדלי משרדים, וקולנוע ארמון ואמפי נהרסו לטובת חניונים בתשלום. קולנוע אורה וקולנוע פאר נטושים חלקית, כשקומת הקרקע שלהם נמצאת בשימוש.

פריסת בתי הקולנוע בשכונה בשנות ה-50-60

פריסת בתי הקולנוע בשכונה מצב כיום

כפי שהוזכר לעיל, השכונה בבסיסה תוכננה על ידי ריכרד קאופמן כעיר גנים. התכנון התבסס על מבנה הטכניון שכבר היה קיים בשכונה, וסביבו התכנית התפתחה וקבעה את הצירים הראשיים של השכונה, היכן יהיו המוקדים ציבוריים עבור השכונה והיכן יהיו בתי המגורים. בניגוד לתכנית מתוכננת זו, פריסתם המרחבית של בתי הקולנוע לאורך השנים ודרכי ההגעה אליהם קרו באופן ספונטני ופחות מתוכנן. חלקם מוקמו לאורך הצירים הראשיים, בפינות הרחובות, וחלקם ברחובות פנימיים יותר.

כיום בהדר קיימים מספר מבני ציבור כגון מוזיאונים, בתי ספר וגנים ציבוריים. כמו כן גם יוזמות הקהילתיות ונקודות מסחר שהחלו להתפתח בשנים האחרונות. יחד עם זאת, במיקומים בהם נבנו בתי הקולנוע לא נעשה שום חידוש. נראה כי המצב הקיים אינו ממלא את הצורך התרבותי והחברתי של תושבי הדר במלואו, ושלפריסה המרחבית של בתי הקולנוע יש פוטנציאל להוות שכבה משלימה למצב הקיים.

בתי קולנוע מסוג ה-50-60   מבני ביטוי   פארק אבנר   מוזיאון/קולנוע   בילוי וסנוו

הרחובות הראשיים בהדר הינם הרצל, החלוץ והנביאים, כשבתי הקולנוע פרוסים לאורכם ובקרבתם. לאורך רחוב הנביאים ממוקמת הכרמלית שנבנתה בשנת 1959, ומחברת את הדר למרכז הכרמל ולעיר התחתית. בנוסף, בשנת 2013 התווסף לשכונה ציר המטרונית. הקרבה של בתי הקולנוע לקווי התחבורה הציבורית מרמז על הפוטנציאל של הדר להפוך למוקד משיכה לתושבי השכונה ולעיר כולה.

— 0433 אים — 000 מטר/מינ — נחבכנסלת — קציר דרך גלים — וחבסמב

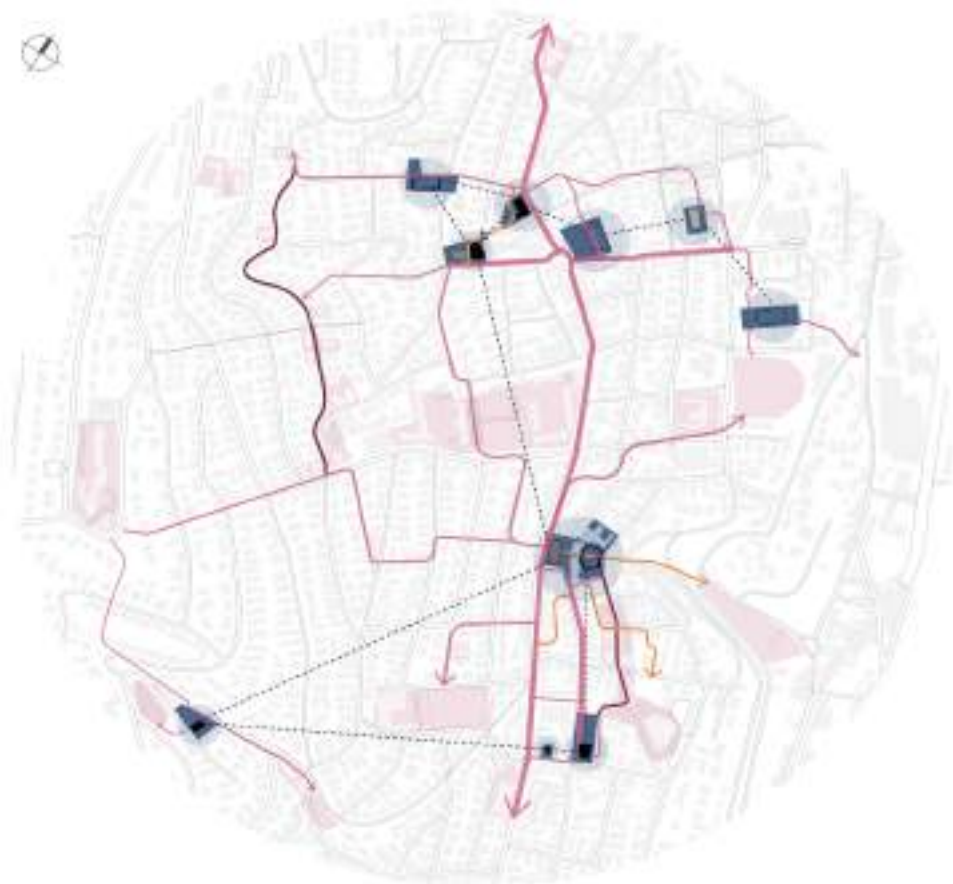
התערבות באתר

אסטרטגית תכנון עירונית

מיקומם האסטרטגי של בתי הקולנוע ביחס לרחובות הראשיים ולתחבורה הציבורית, והעובדה כי החידושים שנעשו בשכונה הם מקומיים בלבד ואינם נעשו בקרבת מיקום בתי הקולנוע, מאפשרים לי להציע אסטרטגיה חדשה שמתבססת על זיהוי תשתית תרבותית ייחודית מהעבר ומסתכלת על שכונת הדר כאל מערכת אחת המכילה בתוכה איברים שונים שיודעים לעבוד יחד.

אסטרטגית התכנון נשענת על הפריסה הגיאוגרפית ההיסטורית של בתי הקולנוע העירוניים, ומשתמשת בה ככלי ליצירת מערך קולקטיבי במטרה להחזיר להדר את מעמדה כמרכז עיר. מיקומי בתי הקולנוע הופכים למרחבים ציבוריים חדשים עבור תושבי השכונה והעיר כולה ובכך יוצרים הזדמנויות חדשות להתקהלות, מהווים פלטפורמה חדשה לחיים עירוניים ושומרים על תפקידו הקולקטיבי של בית הקולנוע, כפי שהיה בעבר. המערך החדש מהווה שכבה משלימה למוקדים הקיימים בשכונה אשר מתפקדים ברמה המקומית, ויודע להתחבר אליהם באמצעות רחובות קיימים וחדשים. הרחובות הקיימים משלבים תנועה רגלית ותנועת כלי רכב קיימת, בעוד שהרחובות החדשים משמשים להולכי הרגל בלבד, ומדגישים את הטופוגרפיה החיפאית.

כמו כן, בין בתי הקולנוע השונים מתקיימים קשרי מבט על ידי עמדות תצפית הממוקמות על גג המבנים, למרות מרחקם הגיאוגרפי. קשרים אלו מלכדים את בתי הקולנוע מאוסף אינדיבידואלים ליישות קולקטיבית אחת, ובכך מחזקים את המערך. בנוסף, בניגוד לצירים הרגליים הא-פורמליים המתקיימים ברחובות, קשרי המבט הינם חדים וישירים.

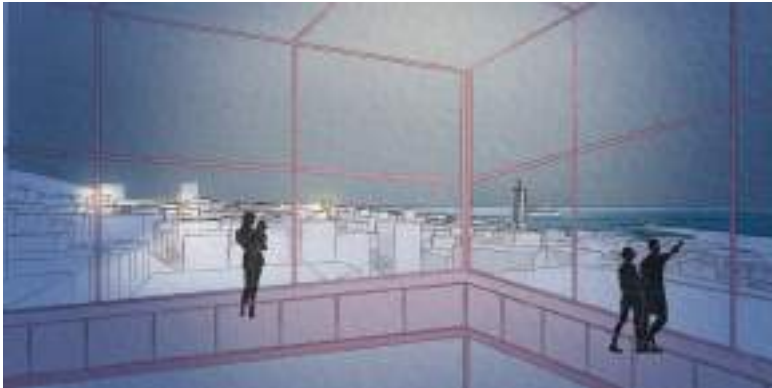
אסטרטגית תכנון עירונית

בתי הקולנוע כחלק מהמרחב הציבורי

אסטרטגית התכנון מחולקת לשלושה רבדים. הראשון הוא יצירת מעברים רגליים העוברים דרך בתי הקולנוע, באופן שבו בתי הקולנוע הופכים ברובם למרחבים ציבוריים חצי פתוחים חצי סגורים, וחלקם פתוחים לחלוטין. בכך, הגבולות בין הרחוב לבין המבנה מטשטשים, ובית הקולנוע הופך להיות חלק מהמרחב הציבורי.

הרובד השני הינו הוספת אלמנטים עירוניים למבנים הקיימים, במטרה לחזק את החיבור העירוני בין בתי הקולנוע לבין שאר המוקדים בשכונה. אלמנטים אלו ממוקמים בסמוך למבנים שהיו קשורים לבית הקולנוע בעבר, כגון פלאפלות, קיוסקים וכדומה, או למבנים שכיום פעילים בעיר כגון השוק, גנים ציבוריים וכדומה.

הרובד השלישי הינו הוספת עמדות תצפית על גגות בתי הקולנוע. מלבד שימוש לצפייה, עמדות אלו מאירות את השכונה בלילה. הן מחזירות לבתי הקולנוע את האדריכלות הלילית, מקנות תחושת בטחון להסתובב באזור ומחזקות את בית הקולנוע כעוגן עירוני.

מבט פנים מתוך עמדת התצפית המוארת בלילה

קובייה

קובייה מוארכת

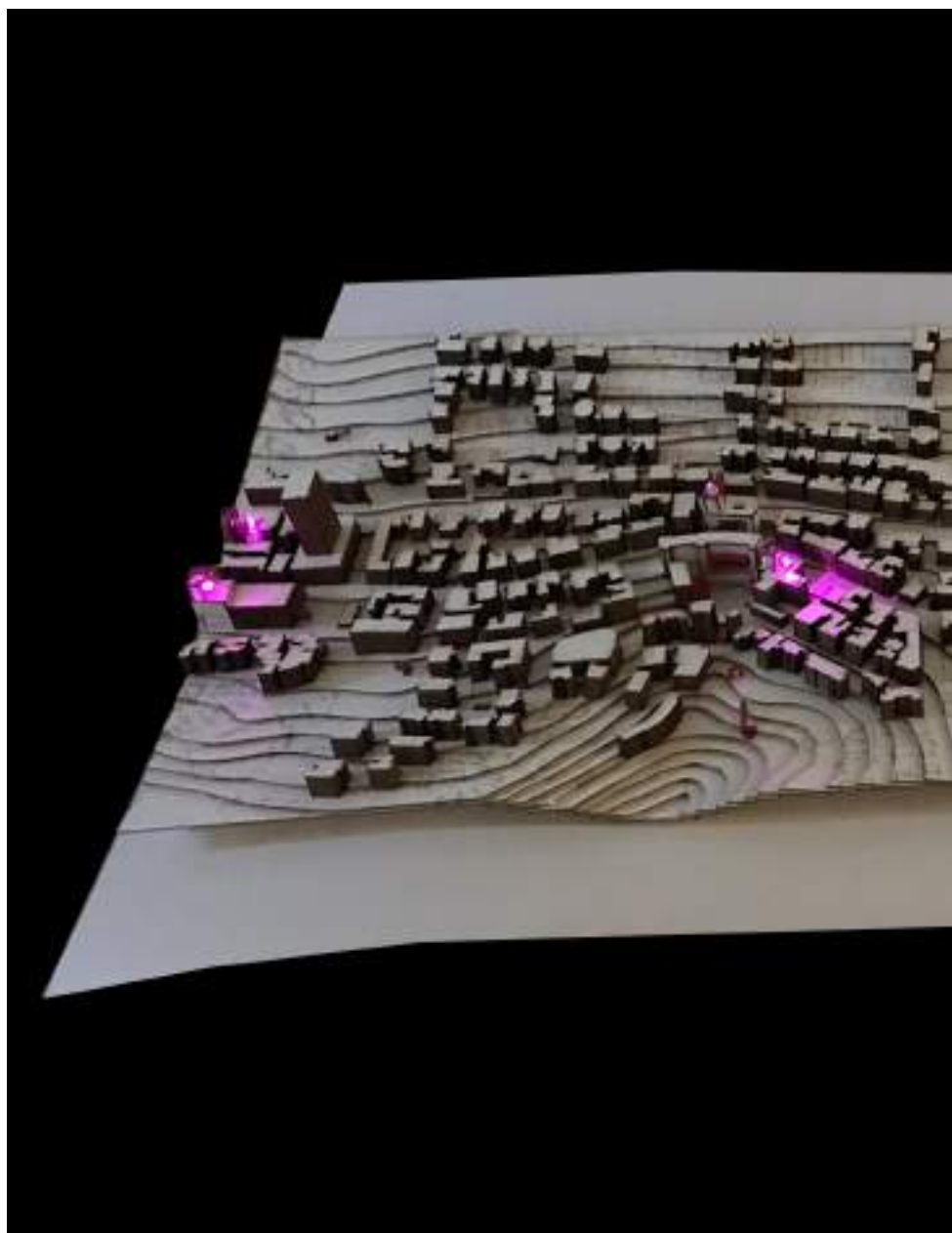
קובייה מוארכת עם מדרגות

תכנית עירונית - הדר מרכז

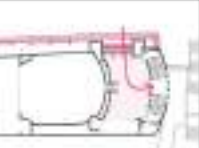

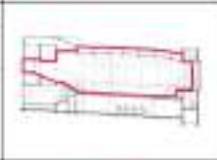

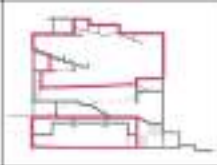

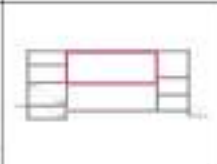
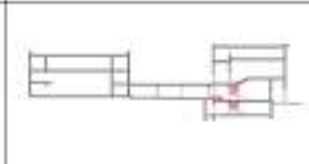
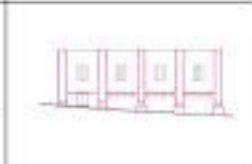

מודל עירוני קב"מ 1-1000

שמירה על הזהות המבנית של בתי הקולנוע

טיפולוגית בית הקולנוע הייתה ייחודית ומרשימה, וקיימות בה איכויות רבות שעדיין יכולות לבוא לידי ביטוי גם בעתיד לצורך התפקיד התרבותי והחברתי של מרכזו העיר. על כן, חשוב לי לשמור על זהות מבנית מיוחדת זו ולאמץ אותה לתכנון. לאחר חקירת טיפולוגיות של חמישה בתי קולנוע בהדר: אורה, אמפי, פאר, חן ועצמון, ניתן לזהות הן מאפיינים דומים והן מאפיינים שונים.

כניסה מרחיב	אולם	אלמנטים מדורגים	אלמנטי כניסה
			
			
			
			
			

בתי הקולנוע היו שונים בגודלם, בצורתם ובמיקומם על רחובות ראשיים או משניים. למרות זאת, לרובם היו אלמנטים משותפים כגון אולם כחלל התקהלות מרכזי, יציע האולם וארקדה עם עמודים בכניסה למבנה. לכן, את אלמנטים אלו בחרתי לשמור או לשחזר במידה ונהרסו, ובכך לתת כבוד לזהות המבנים.

	בתי הקולנוע בעבר	קשר אורבני	
קולנוע אורה			
קולנוע אמפי			
קולנוע פאר			
קולנוע עצמון			
קולנוע תל			

אסטרטגית תכנון מקומית

אמנם בתי הקולנוע עובדים כמערכת אחת, אך כל מבנה במערכת עובד גם יחד עם סביבתו המקומית. הדגש בתכנון כל מוקד הוא על שלושה נושאים עיקריים. הנושא הראשון הוא צפייה קולקטיבית מחודשת. הפרויקט מחפש פרשנות מחודשת למושג הצפייה, בשונה מצפיית סרט בבית הקולנוע בעבר. הנושא השני הוא התקהלות. הפרויקט מנסה סקאלה רחבה של מקומות שונים להתקהלות, מהחלל הגדול המרכזי המכיל את רוב ההתקהלות, ועד לחללים קטנים יותר המכילים מספר מצומצם יותר של אנשים. הנושא השלישי הינו פתיחות המבנים אל הרחוב ("שבירת הקופסה הסגורה"). הפרויקט מחפש דרכים שונות ליצירת חיבור בין המבנים למרחב העירוני. חיבור זה יכול לבוא לידי ביטוי במעבר דרך המבנה על ידי קומת עמודים, פתיחת גג המבנה ויצירת אטריום, פתיחת קירות המבנה ויצירת מרחב חוץ פתוח לחלוטין, כשמתחתיו נוצר חלל פנימי.

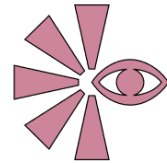
כל בית קולנוע מיועד עבור פרוגרמה שונה. הסקאלה נעה ממבנה סגור יותר המשמש לצורכי פנים (הצגות, הקרנות ופעולות אשר מצריכות חלל חשוך וסגור), למבנה חצי פתוח חצי סגור המשמש הן לגן מרחבי והן לפעילויות קהילתיות, ועד למרחב חוץ פתוח לגמרי המשמש כגן ירוק. כמו כן, התוספות למבנים הקיימים מתוכננות באופן מעט שונה בכל בית קולנוע. לרוב הן נצמדות לחזית המבנה, ולעיתים יכולות לחדור אותו. התוספות הינן מינימליות ומתכתבות עם צורת המבנים הקיימים בכדי לכבדם ואף להעצימם.

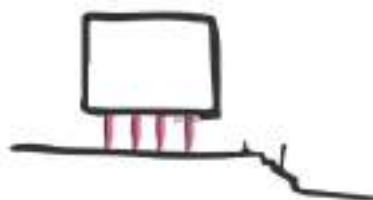
שבירת ה"קופסה הסגורה"

התקהלות

צפייה קולקטיבית מחודשת

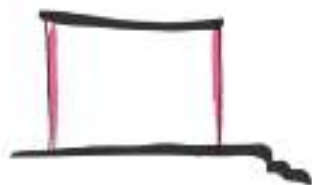
מעבר דרך המבנה

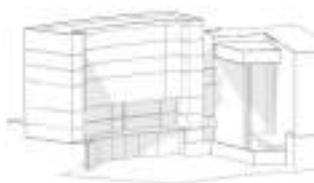
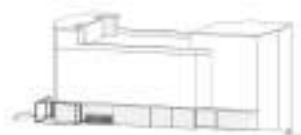
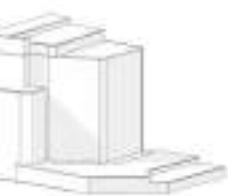
פתיחת נג המבנה

סרוב חוץ סחור

פתיחת קירות המבנה

סבב קיים

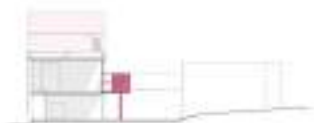
שינויים
במבנה

חוספיות
חדשות

חתך

אזור התמקדות - לב הדר

בתי הקולנוע בהם בחרתי להתמקד ממוקמים בלב הדר. בעברם, היו בתי קולנוע אלו מיועדים לשטח ציבורי על פי תכנית קאופמן, ומאוחר יותר היו שייכים להסתדרות. המבנה הגבוה שדרך קומת הקרקע שלו ניתן היה להיכנס לקולנוע אמפי, משמש עד היום למשרדי ההסתדרות.

אסטרטגית התכנון מיושמת באופן שבו כל הדרכים מתנקזות לאזור שני בתי הקולנוע לשעבר, כאשר האלמנטים העירוניים פרוסים לאורך אותן דרכים, ויוצרים רצף של מרחב עירוני העובד כקולקטיב. הדרך המרכזית ביותר היא מהלך מדרגות לאורך הטופוגרפיה, העובר דרך שני בתי הקולנוע ומחבר את הדר לכיוון העיר התחתית, ובכך מקנה עבור התושבים אלטרנטיבה עירונית חדשה.

תכנית גגות - לב הדר

יצירת מערך המדרגות החדש, העובר דרך המבנים, מאפשר חוויות צפייה מגוונות באופן בו כל המרחב מרחוב הרצל (הרחוב העליון) ועד רחוב סירקין (הרחוב התחתון) הופך להיות מרחב צפייה אחד גדול. כמו כן, מהלך המדרגות הרגלי יוצר קיצור דרך עבור התושבים, דרך המרחבים הציבוריים, והתוספות החדשות מאפשרות מעבר עילי שלא התאפשר בעבר.

מבנה קולנוע אמפי משמש כמרחב פתוח לישיבה ומבנה קולנוע אורה מכיל שילוב בין מרחב פתוח ראשי, יחד עם הללי פנים סגורים לצורך פעילויות קהילתיות שונות והתקהלות מצומצמת. פתיחת קירות המבנה מאפשרת קשר ישיר לרחוב, וצפייה למבנה אחד למבנה השני, צפייה שלא הייתה קיימת לפני כן.

חתך א-א

מבט אל מרחב ציבורי פתוח (קולנוע אמפי לשעבר) מרחוב סירקין

תכנית קומת קרקע - קולנוע אורה ואמפי

חלל האולם משמש למגוון פעילויות חוץ, כשבמקביל יכולות להתרחש מספר פעולות צפייה שונות אליו, בתוכו וממנו. בעבר הקהל צפה באולם הקולנוע על המסך הגדול, וכעת הצפייה היא על אנשים אחרים. ישנם מקומות בהם אנשים הם הצופים בלבד, הנצפים בלבד, ולעיתים הם גם הנצפים וגם הצופים.

כמו כן, גם עמדות התצפית מעניקות חוויית צפייה שונה. ביום ניתן לצפות אל הנוף החיפאי, ומעמדת תצפית אחת לאחרת. בלילה, עמדת התצפית הופכת להיות מוארת, וכל אזור מבני בתי הקולנוע הופך לאזור בילוי לילי ותוסס, שיעודד התרחבות של עסקים לאורך הרחוב בעתיד.

חתך ב-ב

מבט פנים - צופה ונצפה

מבט ליילי אל קולנוע אורה מרחוב הרצל

סיכום

שכונת הדר הייתה מרכז העיר של חיפה במשך שנים רבות. בתי הקולנוע שבה היו סמל לפאר ולהצלחה של תושבי המקום; האיזור שגשג מבחינה חברתית, תרבותית וכלכלית. שינויים מרחביים וטכנולוגיים הובילו לדעיכה של מרכז הדר ונסיגה משמעותית באיכות החיים בשכונה זו. בתי הקולנוע, שידעו שנים בהן היו מלאים מבוקר עד לילה, נותרו שוממים ומוזנחים. הם ממוקמים בנקודות חשובות מבחינה תחברתית, אך כיום אין להם שימוש, או שהשימוש בהן הוסב לתכלית אחרת לחלוטין. אני מאמינה כי ניתן ליצוק משמעות לאותם מבנים. שטחם הגדול, הטיפולוגיה הייחודית שלהם והעובדה שהם נבנו ליד צירי תחבורה ראשיים, מאפשרים להם לחזק קהילתיות וקולקטיביות במקומות שדורשים זאת.

החזון שלי לשכונת הדר משתמש ברשת המרחבית של בתי הקולנוע ככלי להחייאת המרחבים הציבוריים בשכונה. ההתערבות כוללת התערבות קרקעית בתוואי הדרכים המובילות לבתי הקולנוע, התערבות אווירית הנוגעת בקשרי המבט בין בתי הקולנוע, והתערבות בדרך של תוספות למבנים עצמם. כמו כן, מקנה למושג הצפייה פרשנות חדשה ושמה דגש על התאמת המבנים לאורח החיים העכשווי, תוך שמירה של זהותם ואופיים. לשכונת הדר יש פוטנציאל רב בלחזור להיות מרכז העיר התוסס של חיפה, כשבתי הקולנוע בעיני הם המפתח לחיי חברה קולקטיבים ולהעצמת המרחב העירוני. אני מאמינה כי פרויקט זה עשוי לקרב את שכונת הדר לימים טובים יותר.

מקורות מידע

דביר נועם, "בתי הקולנוע בחיפה: מימי הזוהר בשנות ה-30 עד להתפוררות הבלתי נמנעת", הארץ, אוקטובר 2011. <https://www.haaretz.co.il/gallery/architecture/1.1522744>

דרור לקס ענבר. "אולמות מופלאים- בתי הקולנוע החיפאיים אז והיום. מוזיאון העיר חיפה, 2011. 73-2.

הלל מעיין. " בארמונות הקולנוע של ימי המנדט נמצא אסקפזיום משותף". הארץ, 23 בדצמבר 2019. <https://www.haaretz.co.il/blogs/sadna/BLOG-1.8266494>

יבלברג ירון, קוממי יניב. "התחדשות שכונת הדר בחיפה". מכון דו עת, 2015.

סלע דויד. "בתי קולנוע בישראל שהיו ואינם עוד". פורטל בידור ופנאי נוסטלגיה אונליין. <http://www.nostal.co.il/Site.asp?table=Terms&option=single&serial=12806&subject=%E1%FA%E9%20%F7%E5%EC%F0%E5%F2%20%F9%E4%E9%5%20-%20%E5%E0%E9%F0%ED&portal=%E1%E9%E3%E5%F8%20%E5%F4%F0%E0%E9>

רו שרון. "בתי קולנוע נעלמים בישראל", 2009. <http://israel-cinemas.blogspot.com/2009/12/blog-post.html>

שטרן שמעון. "הדר כרמל-מרכז החיים היהודיים בחיפה". חיפה בהתפתחותה, 1918-1948: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר. הוצאת יד יצחק בן-צבי. המחלקה לחינוך והדרכה, 1989. 46-38.

שליט דוד. "מקרינים כוח: בתי הקולנוע, הסרטים והישראלים". תל אביב: הוצאת רסלינג, 2006, 231-39.

פרופיל אזורים סטטיסטיים רובע 6 - הדר. המרכז כלכלי חברתי אתר עיריית חיפה. https://www.haifa.muni.il/Services/Economic_and_Social_Research/Pages/ProfileStatisticalAreas.aspx

"שטח, אקלים ואיכות הסביבה". שנתון סטטיסטי 2020 של עיריית חיפה. https://www.haifa.muni.il/Services/Economic_and_Social_Research/Shnaton/Pages/default.aspx

Forscher James, "The Community of Cinema: How Cinema and Spectacle Transformed the American Downtown". Praeger 2003, 5-6

Minghella Anthony, " The Impact of Local Cinema" (November 2005):4-15.
https://www.filmhubscotland.com/media/36416/research_local_cinema_project.pdf

Potts Ruth, Vella Karen, Dale Allan & Sipe Neil. "Exploring the usefulness of structural-functional approaches to analyze governance of planning systems". Planning Theory Vol.15(2) (2016):165-167.

Urbanet, " The world urban population | Infographics" (August 25th 2016) <https://www.urbanet.info/world-urban-population/>

התפתחות ערים אל השוליים, הקמת קניוני ענק ומעבר אוכלוסייה אמידה אל פרברי העיר הובילו להידרדרות של מרכזי ערים רבות. הדעיכה באה לידי ביטוי בעיקר בהיחלשות כלכלית, פגיעה בשכבות החלשות ויציאת אזורי המסחר מהעיר.. אחד הסימפטומים לדעיכה היה סגירת בתי הקולנוע העירוניים אשר היוו נדבך תרבותי מהותי ושימשו כמקום מפגש עירוני. בתי הקולנוע היו מהמבנים הבולטים במרכז העיר, ולכן אני סבורה שיהיו חלק חשוב בתקומתו. הם היו מבנים גדולים, מרשימים, ובמיקום אסטרטגי. עצם קיום תכונות אלו מאפשר שימוש מחודש בפריסתם המרחבית כקטליזטור להחייאת מרכז העיר, מבלי להשתמש בתכלית המקורית שלהם.

אסטרטגיית התכנון מסתכלת על בתי הקולנוע כשכבה נוספת המשלימה את המוקדים הקיימים בשכונה. מיקומם ההיסטורי משמש למוקדים ציבוריים עבור תושבי השכונה ותושבי העיר כולה. ההתערבות מתבטאת בשלושה רבדים: הרובד הקרקעי, המתייחס לחיבורים הרגליים בין בתי הקולנוע לבין עצמם ולמוקדים אחרים בשכונה. הרובד האווירי, המתייחס לקשרי מבט בין בתי הקולנוע על ידי מגדלי תצפית הממוקמים בגג המבנים, כשביום משמשים כאזורי תצפית ובלילה גם לתאורה לילית. הרובד השלישי הוא תוספות למבנים הקיימים, ולמבנים נוספים בשכונה שהושפעו מבתי הקולנוע בעבר. הפרויקט מעניק לבתי הקולנוע פרשנות מחודשת על ידי התאמתם לחיים העכשוויים ושמירה על זהותם, תוך איזון בין השניים. איזון זה בא לידי ביטוי בשמירה על תפקוד החלל המקורי וצורתו, יצירת מצבים חדשים של הקרנה וצפייה, והפיכת המבנים הקיימים לחללי חוץ בנויים המאפשרים את חיבורם לרחוב.

הפרויקט בוחן את הפוטנציאל של הפריסה המרחבית של בתי הקולנוע בשכונת הדר בחיפה, שבעבר היוותה את מרכזה התוסס של העיר; זאת במטרה לחזק את תפקידה העירוני, החברתי והתרבותי של השכונה וליצור מערך ציבורי קולקטיבי חזק. בתי הקולנוע היוו חלק בלתי נפרד מהסצנה העירונית של מרכזי הערים, ומעבר לצפייה בסרט - היה להם תפקיד חברתי קולקטיבי. ניצול מוקדי בתי הקולנוע, שהוכיחו עצמם בעבר והפיכתם למרחבים ציבוריים פתוחים יובילו להחייאת תפקידו העירוני והתרבותי של מרכז העיר שדעך, יצרו הזדמנויות מרחביות חדשות להתקהלות וישמרו את התפקיד הקולקטיבי של בתי הקולנוע בעבר.